

IN MEMORIAM S. M. PERUZZI

Ko je prišla vest, da je 5. julija t. l. nenadoma umrl v Splitu profesor tamkajšnje srednje tehnične šole, *Svetoslav Mihael Peruzzi*, je bil premnogi tudi med našim izobraženstvom presenečen, da je bil pokojnik slovenski upodablajoči umetnik.

To ni niti čudno. Peruzzi ni ljubil glasnega hrupa, a tudi ni bil borben značaj, novotar, ki išče svojih potov, eden tistih, ki ustvarjajo šolo in puščajo globoko vidne brazde za seboj. Bil je kot oblikujoč umetnik vselej do pretiranosti vesten, nikoli ni hlatal za videzom. Stremel je, da s kar najbolj poštenimi in preprostimi sredstvi poda svoje zasnove.

Rodil se je S. M. Peruzzi na Barju v vasi Lipe leta 1881. Ko je ob začetku stoletja pričel javno nastopati, je bilo slovensko kiparstvo še v povojih. Starejšo generacijo je predstavljal Gangl, od mlajših sta delovala Ivan Zajec in Berneker. Od dobe velikih baročnih kiparjev ni bilo na Slovenskem nobenega spomina več, o kakem domačem umetnostnem izročilu pa sploh ni moglo biti niti govora. Tako je stalo mlado slovensko kiparsko pokolenje brez duhovne vezi s preteklostjo, brez sleherne tradicije, navezano samo nase, ko je pričlenjalo čisto iz novega, v okolju, kjer ni bilo ne odziva ne umevanja. Kakor skozi vso tedanjo slovensko upodablajočo umetnost, je šel tudi skozi kiparstvo globok razkol. Stare vrednote so izgubile ceno, novih vidikov pa še ni bilo. Vplivi dunajske secesije so se močno uveljavljali, val francosko nemškega impresionizma je zajel slikarstvo, umetnostna obrt je doživljala novo vstajenje, tako da ima ta preporodna doba izraz prehoda iz romantičnega naturalizma v realistično dekorativnost, kjer se je mogla uveljaviti le individualnost.

Prve kiparske nauke je prejel Peruzzi na ljubljanski umetno-obrtni šoli, nadaljeval je studije pri zagrebškem kiparju Königu, dokončal jih je pa na dunajski akademiji. Tam se je spoprijateljil z Ivanom Meštrovićem in so tesne vezi med njima ostale nezrahljane do smrti. V kasnejših letih je mnogokrat stal Peruzzi svojemu velikemu prijatelju z nasvetom in pomočjo ob strani, tako zlasti pri graditvi cavtatskega mavzoleja. Na Dunaju se je zbirala tista leta tudi elita slovenske duhovnosti, tako leposlovcev kot znanstvenikov in oblikujočih umetnikov. Peruzzija najdemo med ustanovitelji umetniškega kluba »Vesne«, ki je več let prav zaslužno deloval. Nekaj časa je nato Peruzzi živel v Ljubljani in izdelal več javnih naročil, nato je pa leta 1910. odšel v Split, kjer je vodil kiparski oddelek tamkajšnje obrtne šole. Iz Dalmacije se je za stalno vrnil domov šele po smrti. Kot profesor je odgojil vrsto priznanih kiparjev, med katerimi je nekaj prav slovečih imen. Prav ta globoka povezanost z vzgojiteljskim poklicem je bila tudi eden vzrokov, da je Peruzzijevo izvirno kiparsko udejstvovanje zmeraj bolj hiralo in končno skoro prenehalo.

Iz zmede umetnostnih načel se je Peruzziju ob vstopu v javno življenje pokazala zvezda vodnica, ki ga je vodila ves čas ustvarjanja. Bila je to globoka prepričanost, da je dognana klasična oblika poslednji cilj sleherne umetnosti. Ta težnja po zakonitosti gradnje, po dosegih objektivne estetske skladnosti, to iskanje absolutne lepote ga je vedlo skoro do tega, da je zatajil mnogokrat tudi svoje najboljše prvine. Ponekod se stopnjuje ta težnja, približati se klasičnim vzorom, prav do neosebnega izražanja. Zato so mnoga njegova dela malo svojska, tako da tvorčeva osebnost ob konvencionalni obliki kar izgine. Vendar je med mladostnimi deli mnogo res toplih utrinkov, smelih in krepkih zasnov, tudi čustveno globokih izlivov, ki kažejo bogat osebni temperament in izvirnost. Taki so mimo drugih del marmorni ženini portret, poprsja Levstika, Medveda in posamezne kompozicije, kolikor jih je bilo končanih po prvotni zamisli, iz poznejših let pa portreti Dinka Šimunovića, dona Bulića in še drugi. Začel je kot zmerno naturalistično vplivan pristaš klasične formalne zakonitosti in ostal tej začetni idealistični smeri zvest do kraja.

V kasnejših letih se prikazujejo v njegovem razvoju sledovi tiste tragike, ki jo doživljajo še dandanašnji premnogi naši oblikujoči umetniki, kiparji še posebe. Ko jih življenje postavi izven velikega sveta, kjer se porajajo in krečejo misli in načrti, kjer novi tokovi oplajajo in krepe slehernega, začne njihova tvornost usihati. Tako je bilo tudi s Peruzzijem. Končno je v Splitu, kjer je živel ločen od domačega kulturnega življenja, za katerega ni našel v Dalmaciji nadomestila, kot umetnik skoro obnemel. Priložnostna dela, res solidno izvršena naročila, in slučajni drobiž — to je plod zadnjih desetletij. Sicer je tudi na teh prigradnih delih vselej vidno tvorčevo temeljito strokovno znanje, obvladovanje tehnike, poznavanje najrazličnejšega gradiva, dober okus in velika spretnost, vendar pravega živega ognja v teh tvorbah ni več.

Peruzzijevo življenje je prepolno čudno nesrečnih naključij. Zdi se skoro, da je usoda sama preganjala njegovo umetniško delovanje, tako nenavadno hudi so udarci, ki so zadevali domala vsa njegova javna dela. Njegov odlikovani osnutek za Ševčenkovi spomenik v Kijevu je že davno pred vojno na nepojasnen način izginil v arhivih carske policije. Spomenik ni bil nikdar izvršen, ukrajinski spomeniški odbor pa zaprt. Prav tako sploh ni bil izvršen njegov nagrajeni nagrobnik Gregorčiču, namenjen za pokopališče na Vrsnem. Komaj po četrstoletnem skrivanju po skladiščih je zagledal beli dan nagrobni spomenik septembrskim žrtvam, ki je od prvotnega osnutka ohranil le še malo. Tvorec sam ga postavljenega ni nikdar videl. Medvedov nagrobnik v Kamniku je tako spremenjen in popačen, da ga je komaj spoznati, če ga primerjaš s kiparjevim osnutkom. Isto se je zgodilo tudi s cesarjevim spomenikom pred ljubljansko sodnijo, ki je neuspel plod vsiljenega kompromisa. Ko je po prevratu poprsje bilo odstranjeno, so brez Peruzzijevega dovoljenja postavili na nje-

gov podstavek Miklošičev portret, delo drugega kiparja. Avtorstvo vojaškega spomenika »kranjskim Janezom« na ljubljanskem pokopališču so ob postavitvi pripisali drugemu kiparju — ob še živem tvorcu. Že uliti bronasti reliefi s prizori iz Prešernove balade o Povodnem možu, namenjeni za šentjakobski most, so izginili, da se še danes ne ve, kje so.

Ni čuda, da je zla usoda največjih njegovih del zagrenila umetnika. Tesnoba razmer, iztrganost iz domače zemlje, po kateri je tako vztrajno hrepenel, razočaranja in ovire, vse to je povzročilo, da mu je prežgodaj omahnil polet, da se je nepoboljšljivi idealist zakrknil vase in se zaprl pred javnostjo. Zato v zadnjih desetletjih o njem skoro ni bilo več slišati. Prav zato je sodba o njegovi umetniški vrednosti danes motna in nepravilna, ker ni pregleda njegovega ustvarjanja. Šele z razstavo poglavitnih del iz raznih dob Peruzzijevega življenja bo mogoče določiti pravo mesto temu umetniku, ki mu je v mladosti Ivan Cankar prerokoval sijajno bodočnost. Zdi se, da se je Cankar dvakrat zmotil: naročil je bilo zmeraj manj, pot pa Peruzzija tudi ni vedla stalno navzgor.

Kot kipar z danes nenavadnim čutom odgovornosti za pošteno delo, kot umetnik, ki je spoštoval izročilo, ki pa navzlic klasičnim vzorom ni nikdar le posnemal, kot oblikovalec s strogo preprosto, jasno umetniško črto, kot tvorec nekaterih res dovršenih spomenikov, prav tako pa kot človek redke plemenitosti, značajnosti in poštenosti, bo Svetoslav M. Peruzzi ostal zapisan s svetlimi črkami v zgodovini slovenske umetnosti.

K. Dobida

PISATELJEVA VLOGA V GRADITVI

Sergej Tretjakov

Pisateljem črtic se potem ni več dogajalo, da bi bili od samih števil in predmetov spregledali človeka, pripovedovalci pa so odkrili svojevrstni čar števil in dejstev. V tej zvezi je nastalo veliko pomembnih del. Pisatelj Lidin je odšel na Daljni vzhod in je napisal tam iz svojih opazovanj in raziskovanj celo vrsto člankov za dnevno časopisje, iste članke pa je porabil kot material za svoj roman »Veliki ali tihi«. Neki drugi pisatelj, Pilnjak, je napisal potopisno knjigo o Ameriki in ji je dal naslov »O key — ameriški roman«.

Povečano zanimanje za Pasternaka in za njegovo globoko subjektivno, na več ravninah gibajoče se pesniško delo izvira iz iste časovne usmerjenosti, ki smatra človeka za najdragocenejši kapital. Prav primer Pasternaka in njegove svojevrstne ustvarjalne poti jasno kaže, kako strogo je poskrbljeno za to, da ne bi kdo pritiskal na ustvarjalno voljo in na ustvarjalno posebnost kakšnega umetnika. Ko je neka organizacija pisateljev hotela prav zares izvajati takšen pritisk in uravnavati svobodno ustvarjanje z različnimi napotili, je bila takoj razpuščena, da nikakor ne bi prišlo komu na misel, deliti pisatelje v čiste in nečiste.